

**ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА**

ЛЕПІСЕВИЧ Петро Миконович

УДК 947.784“1915–1916”

**ЗАГАЛЬНА УКРАЇНСЬКА РАДА:
ПРОБЛЕМА КОНСОЛІДАЦІЇ
НАЦІОНАЛЬНО-ДЕМОКРАТИЧНИХ СИЛ
(1914–1916 рр.)**

07.00.01 – історія України

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Львів - 2005

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі історії України, політології та права Українського державного лісотехнічного університету Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор історичних наук, професор

Кондратюк Володимир Олександрович,

Український державний лісотехнічний університет,
завідувач кафедри історії України, політології та права

Офіційні опоненти: доктор історичних наук, професор

Голубко Віктор Євстахович,

Львівський національний університет імені Івана Франка,
професор кафедри історичного краєзнавства;

кандидат історичних наук, доцент

Мазур Орест Ярославович,

Національний університет „Львівська політехніка”,
доцент кафедри історії України, науки і техніки

Провідна установа:

Інститут історії України НАН України

Захист відбудеться 26 квітня 2005 р. о 15 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 35.051.12 у Львівському національному університеті імені Івана Франка за адресою: 79000, м. Львів, вул. Університетська, 1, ауд. 337.

З дисертацією можна ознайомитися в Науковій бібліотеці Львівського національного університету імені Івана Франка за адресою: 79005, м. Львів, вул. Драгоманова, 5.

Автореферат розісланий _____ березня 2005 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради,
доктор історичних наук,
доцент

Сухий О.М.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Серед проблем, які мають науково-теоретичне і практичне значення для формування політичної структури, демократизації суспільного життя в незалежній Україні, вагоме місце належить діяльності українських політичних партій та організацій і, зокрема, Загальної Української Ради (ЗУР).

Наукове розв'язання численних аспектів діяльності ЗУР в роки Першої світової війни актуальне і в плані використання досвіду в сучасних умовах державотворення, яке характеризується багатопартійністю і строкатістю політичних сил, а також проблемами консолідації нації.

Вивчення історії формування і діяльності українських політичних партій та громадських об'єднань, аналіз перших практичних спроб втілити ідею соборності сприятиме проведенню політики, яка б забезпечувала подальші демократично-правові процеси в Україні. У цьому контексті значне зацікавлення викликає дослідження історії боротьби за реалізацію української національної ідеї у XX ст., важливим етапом якої стала діяльність Загальної Української Ради.

Як надпартійна організація ЗУР створена 5 травня 1915 р. у Відні завдяки співпраці наддністрянських і наддніпрянських політичних сил. Рада була загальноукраїнською як за своїм складом, так і за характером діяльності. Водночас у політичних справах українців Австро-Угорщини вона виступала як найвищий єдиний їх представник на міжнародному рівні. Інші українські організації та інституції, зберігаючи автономію, координували свою діяльність із головними напрямками визначеними ЗУР. Діяльність Ради була підпорядкована здійсненню засадничого завдання – самостійності та єдності українських земель.

У радянський період діяльність Загальної Української Ради була об'єктом гострих політичних та ідеологічних суперечок і тому ґрунтовно її не досліджували. Лише в умовах розбудови незалежної Української держави реальним стало об'єктивне вивчення цієї важливої теми політичної історії України початку XX ст.

Зв'язок із науковими програмами. Дисертаційне дослідження є складовою частиною науково-дослідної теми кафедри історії України, політології та права Українського державного лісотехнічного університету “Національно-визвольний рух на західноукраїнських землях (1914–1939 рр.)”, а також збігається з

тематикою наукових досліджень, які проводяться на історичному факультеті Львівського національного університету імені Івана Франка.

Об'єктом дослідження виступає увесь комплекс історичних проблем, пов'язаних з консолідацією національно-демократичних сил в умовах існування Загальної Української Ради у 1914-1916 рр.

Предмет дослідження є програмно-організаційні засади діяльності ЗУР та її значення для консолідації національно-політичних сил у боротьбі за самостійність і соборність України в роки Першої світової війни.

Хронологічні рамки роботи – 1914–1916 рр., період піднесення національно-визвольних змагань та актуалізації українського питання на міжнародному рівні. Водночас це був час консолідації національно-демократичних сил для реалізації ідеї незалежності й соборності України.

Мета та завдання дисертаційного дослідження полягають у вивченні та узагальненні здобутків історіографії, в осмисленні нових документів, матеріалів і спогадів сучасників подій. У роботі поставлено завдання дослідити:

- розвиток українського національно-визвольного руху напередодні та на початковому етапі Першої світової війни;
- питання еволюції української самостійницької думки на початку XX ст.;
- внутрішні та зовнішньополітичні передумови виникнення ЗУР;
- стосунки в українському політикумі під час реорганізації ГУР;
- історію створення ЗУР як представницького органу не лише галицьких, а й загальноукраїнських сил;
- вплив діяльності ЗУР на суспільно-політичні процеси на Волині та Холмщині;
- національно-просвітницьку роботу членів Ради серед військовополонених українців;
- питання розвитку політичної програми ЗУР щодо здобуття національних прав українського народу в контексті східної австро-німецької політики;

Методологічну основу дослідження складають принципи історизму та наукової об'єктивності, що спираються на пріоритеті документів, які сприяють усебічному аналізу діяльності Загальної Української Ради. Дисертант поєднує структурно-функціональний,

аналітичний, порівняльний, конкретно-історичний та проблемно-хронологічний методи, що дало змогу раціонально осмислити зміст діяльності ЗУР та суспільних процесів на західних землях України на початку ХХ ст.

Наукова новизна дисертаційної праці полягає в тому, що в ній досліджено:

- діяльність Загальної Української Ради щодо консолідації національно-демократичних сил у 1914–1916 рр.;
- теоретико-ідеологічні й організаційні засади створення та практичної діяльності Головної Української Ради та Загальної Української Ради;
- розвиток загальних та особливих чинників конституювання ЗУР, а також основні програмні засади Ради щодо створення незалежної держави на всій українській етнічній території;
- культурно-освітній вплив ЗУР на населення північно-західних українських земель і військовополонених українців;
- співпрацю між наддністрянськими і наддніпрянськими політичними силами, спрямовану на здійснення програми самостійності та єдності українських земель;
- основні причини втрати впливу ЗУР на український національний рух.

Практичне значення. Висновки і фактичний матеріал дисертації можна використовувати в державотворчому процесі для розробки сучасних національно-державницьких доктрин України, формування загальнонаціональної ідеології та стратегії національного розвитку, для створення загальнонаціональної програми патріотичного виховання молоді, у підготовці праць із загальної історії новітнього часу, курсів лекцій із політичної історії України у вищих навчальних закладах, у розробці спецкурсів та під час написання навчальних посібників, а також в історико-краєзнавчій роботі.

Апробація результатів дослідження. Дисертація обговорювалася на засіданнях кафедри історії України, політології та права Українського державного лісотехнічного університету. Основні положення дисертації викладені у виступах на регіональних науково-практичних конференціях: „Соціальні проблеми сучасного державотворення та їх вплив на правоохоронні органи України” (Львів, 2003); „Органи внутрішніх справ у період розбудови держави та громадянського суспільства в Україні: філософсько-правове осмислення” (Львів, 2004); „Перша світова війна в історичній долі

українського народу” (Львів, 2004); „Інформаційне забезпечення ОРД практичних підрозділів та завдання щодо вдосконалення навчального процесу в навчальних закладах системи МВС України” (Львів, 2004).

За матеріалами дисертаційного дослідження опубліковано 8 наукових праць, із яких 4 – у фахових виданнях.

Структура дисертації – робота побудована за проблемно-хронологічним принципом, підпорядкована відповідній меті і завданням, що дозволило провести цілісний і комплексний аналіз ролі ЗУР у вирішенні проблем консолідації українських національно-демократичних сил у період Першої світової війни.

Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків (172 стор.) та списку використаних джерел та літератури (317 позицій).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, визначено хронологічні межі, сформульовано основну мету і завдання, розкрито практичне і теоретичне значення дисертації.

У **першому розділі** – “Історіографія та джерела” - визначено ступінь наукової розробки теми, проаналізовано джерельну базу дисертаційної праці.

Дослідити діяльність Загальної Української Ради можна тільки ґрунтовно осмисливши український визвольний рух першої чверті ХХ ст., охарактеризувавши рушійні сили, засоби і шляхи реалізації завдань щодо утвердження української національної. Основні концепції боротьби за державну незалежність були створені визначними українськими громадсько-політичними діячами (М.Грушевський, М.Міхновський, В.Липинський та ін.), які були одночасно й історіографами національного руху.

Безпосереднє вивчення Загальної Української Ради, її уконституювання, місця та значення у вирішенні етнополітичних проблем українського народу розпочалося ще в період Першої світової війни. Зокрема 1917 р. вийшла друком “Пам’яткова книжка Союзу визволення України і Календар на 1917 р.”, яка стала першою спробою висвітлити найважливіші віхи діяльності ЗУР.

Загальні оцінки розвитку українського національно-політичного руху і, зокрема, згуртування політичних сил навколо Загальної Української Ради висвітлені в розвідках В.Дорошенка, А.Жука, С.Кузика, К.Левицького, М.Лозинського, В.Сімовича, В.Темницького, Л.Цегельського. Роль ЗУР у міжнародній політиці розкрито в роботах М.Возняка, І.Бочковського, І.Пулюя, О.Скорописа-

Йолтуховського, С.Рудницького. Проблеми формування українських військових частин проаналізували І.Крип'якевич, Т.Мелень, О.Назарук, В.Темницький, культурно-освітню діяльність на Волині, Холмщині, Підляшші та Поліссі – І.Бочковський, В.Дорошенко, М.Кордуба, І.Крип'якевич, М.Шаповал.

Деякі аспекти діяльності ЗУР, зокрема визначення українського питання як одного з найважливіших чинників у вирішенні долі народів південної Європи висвітлили болгарські, румунські, угорські й хорватські вчені та громадсько-політичні діячі. Велику цінність для дослідження українського питання на міжнародному рівні становлять праці українських, австронімецьких істориків, політиків, економістів, публіцистів того часу.

Протилежні позиції займали польські, російські і навіть шведські вчені та громадсько-політичні діячі (А.Брюкнер, С.Грабовський, Г.Якобсон), які вважали неможливим утворення Української самостійної держави. Російська спільнота бачила у визвольних рухах поневолених народів загрозу неминучого розвалу імперії. 1912 р. київський чорносотенець С.Щоголев опублікував книгу “Український рух як сучасний етап південно-російського сепаратизму”, у якій заперечував існування української нації, її мови і культури, висував цілу програму посилення репресій і переслідувань. Лідер більшовиків В.Ленін негативно оцінював діяльність СВУ як складової ЗУР, вважаючи, що вона стоїть “на позиції національно-буржуазній”.

Після закінчення Першої світової війни, визвольних змагань почався новий етап у вивченні історії ЗУР. Її колишні діячі В.Дорошенко, А.Жук, М.Лозинський, І.Німчук, В.Темницький, Л.Цегельський, прагнули показати витоки Ради – ГУР і СВУ. Спроби наукового аналізу подій Першої світової війни на українських землях здійснили у 20-30-х рр. українські історики, здебільшого безпосередні учасники визвольних змагань М.Грушевський, В.Будзиновський, Д.Дорошенко, М.Лозинський, М.Стахів, М.Голубець, О.Лотоцький, С.Наріжний, О.Назарук, С.Томашівський. І.Крип'якевич опублікував низку статей про стосунки Бюро культурної допомоги для зайнятих областей, СВУ та ЗУР із комісаріатами УСС на Волині.

В радянській науці в 20 – на початку 30-х рр. робили спроби неупереджено дослідити проблему. Зокрема О.Гермайзе підготував кілька збірників документів нелегальної літератури періоду Першої світової війни, у яких з-поміж іншого проілюстровано й діяльність СВУ, ГУР і ЗУР. Але з початку 30-х рр. XX ст. діяльність істориків була обмежена ідеологічними догмами партійно-державної радянської

системи. Загалом українська радянська історіографія розглядала національно-визвольний рух українців з позицій класової боротьби.

Радянська історіографія, особливо російські історики у післявоєнний час, висвітлюючи національні рухи слов'янських народів Європи, прагнули показати вирішальну роль Росії у їхніх змаганнях за державну незалежність, проводили ідею слов'янської солідарності, інтерпретуючи її з позицій “пролетарського інтернаціоналізму”. Особливо це стосується праць періоду Першої світової війни, у яких Австро-Угорщину показано як історичного суперника Росії в боротьбі за слов'янський вплив на Балканах, а змагання українців за незалежність у 1917–1920 рр. як боротьбу проти “єдності” українських, російських робітників та селян “за демократію і соціалізм”.

Зміни в оцінці національно-визвольних процесів та осмисленні теоретичних основ українського національного руху наступили в кінці 80-х рр. XX ст. Важливе значення для розуміння загальних процесів суспільно-політичного життя в Україні в XIX–на початку XX століть мають праці В.Верстюка, В.Голубка, Я.Дашкевича, Л.Зашкільняка, Г.Касьянова, С.Качараби, В.Кондратюка, К.Кондратюка, М.Кугутяка, С.Кульчицького, І.Кураса, В.Литвина, Ю.Макара, С.Макарчука, Я.Малика, В.Мороза, В.Потульницького, В.Солдатенка, Ю.Сливки, О.Реєнта, О.Рубльова, М.Юрія та ін. Ідейно-політичні засади українських партій напередодні Першої світової війни проаналізували М.Кармазіна, І.Калмакан і О.Бриндак, В.Солдатенко, С.Телешун, І.Хміль, О.Шишка, В.Головченко, А.Голуб; зовнішньополітичну орієнтацію західноукраїнських політиків – О.Добржанський, А.Круглашов, М.Кугутяк, В.Ковальчук.

У монографії І.Патера “Союз визволення України: проблеми державності і соборності” (Львів, 2000) проаналізовано генезу української самостійницької думки, програмові засади СВУ, ставлення Центральних держав до вирішення українського питання. Проте, автор не ставив мети дослідити роль Загальної Української Ради у всеукраїнських суспільно-політичних процесах.

Деякі аспекти відносин наддніпрянської політеміграції з українськими політичними партіями і громадськими організаціями Галичини та Буковини розглянуто в дослідженнях С.Адамовича, Я.Грицака, Л.Качмар, Ю.Михальського, С.Попика, В.Расевича, О.Реєнта, О.Сухого. Загальну картину суспільно-політичного життя на всій українській території із залученням великої джерельної бази

комплексно висвітлено в монографії О.Реєнта і О.Сердюка “Перша світова війна і Україна” (Київ, 2004).

Суспільно-політичні процеси в Галичині та на Буковині отримали об’єктивно оцінку у працях В.Ботушанського, О.Добржанського, О.Мазура, І.Теодоровича, В.Фісанова, а на Волині, Холмщині і Підляшші –Б.Бернадського, Б.Заброварного, О.Калішук. М.Литвин, К.Науменко, М.Лазарович вважають, що співпраця старшин і стрільців легіону УСС із політикумом ґрунтувалася на прихильності стрільців до ідей соборності України. З’явилася низка публікацій про діяльність Греко-католицької церкви і митрополита А.Шептицького у контексті ідей соборності українських земель у 1914–1918 рр.

Науковці діаспори В.Верига, В.Гришко, Т.Гунчак, Р.Млиновецький, І.Нагаєвський, Є.Пастернак спеціально не вивчали історії ЗУР, хоча в їхніх дослідженнях з історії визвольних змагань дано загальну оцінку діяльності організації.

Польські історики різних поколінь багато уваги приділяли вивченню українського національно-визвольного руху початку ХХ ст. в Австро-Угорській монархії та в Російській імперії. Г.Батовський, А.Хойновський, Т.А.Ольшанський, В.Серчик здебільшого применшують державотворчі можливості українських політичних організацій і національної еліти у вирішенні долі народу. М.Климецький, Е.Коко, С.Стемпень наголошують на окремішності народу, відзначають державотворчі тенденції українців у випадку сприятливої міжнародної ситуації у Центрально-Східній Європі.

Сучасна українська історіографія містить низку праць, у яких висвітлено як національно-визвольний рух кінця ХІХ–початку ХХ ст., так частково і діяльність ЗУР. Однак багато теоретичних положень недостатньо підкріплені фактичним матеріалом. Сучасний етап вимагає появи на нових концептуальних засадах із залученням у науковий обіг невідомих документів узагальненої праці, у якій було б проведено комплексне дослідження діяльності Загальної Української Ради у всеукраїнському національно-політичному процесі початку ХХ ст.

Джерельну базу дослідження склали насамперед неопубліковані документи Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України. Зокрема у фонді 4405 – Союз визволення України, зосереджені звернення ЗУР до європейських народів про державницько-національні прагнення українців, звіти про культурно-освітню працю серед українського населення північно-західних теренів, у таборах військовополонених, протоколи Загальної

Української Ради, Українського парламентського клубу про їхні внутрішньо-організаційні зв'язки та про дипломатичні заходи щодо утворення української автономії в Галичині. В окремих справах зібрано листування Січових стрільців і Бюро культурної помочі із СВУ і ЗУР, представлено епістолярну спадщину – В.Бачинського, М.Голубця, М.Кордуби, І.Крип'якевича, М.Лозинського, В.Охримовича, Л.Цегельського та ін. У фонді 3807 (Жук А.І.) зберігаються окремі протоколи засідань Головної Української Ради (ГУР), Народного комітету УНДП, Загальної Української Ради.

У Центральному державному історичному архіві України у Львові зібрано документи періоду Першої світової війни. Фонд 440 (Загальна Українська Національна Рада, м. Відень), містить резолюції про реорганізацію ГУР, склад ЗУР, її повноваження та компетенцію, регламент та порядок роботи, про органи управління і секції, протоколи і ухвали засідань Ради. Важливим є меморандум ЗУР до австро-угорського уряду у справі національно-територіального поділу Галичини, вимоги автономії для українців в Австро-Угорщині, протести проти окупаційної політики російського Уряду в Галичині та на Буковині.

Важливими є матеріали про діяльність наддніпрянської політеміграції в Австро-Угорщині (ф. 365 – Дорошенко В.) та про її співпрацю зі східноукраїнськими і галицько-буковинськими політиками (ф. 779 – Редакція газети “Діло”). Суперечки в середовищі політичного табору висвітлено в рукописних спогадах В.Левинського “В брудах світової війни”, які зберігаються у фонді 387 (Левинський В.). Матеріали фонду 395 (Бюро культурної допомоги для українського населення окупованих земель) визначають роль ЗУР у національно-освітній роботі на Холмщині та Волині.

Свідчення її співпраці зі структурами УСС є у фонді 353 “Легіон УСС (1914–1921)”. У фонді 682 (Войнаровський Тит) містяться документи стосовно формування опозиції в ЗУР.

У Державному архіві Чернівецької області виявлено листування членів ЗУР з австрійським Міністерством внутрішніх справ із приводу переведення буковинських православних священиків на Волинь.

Питання, порушені в дисертаційному дослідженні, було опрацьовано у збірниках документів та матеріалів, зокрема у чотири томному виданні джерел “Ereignisse in der Ukraine 1914–1922 deren Bedeutung und historische Hintergrunde”, яке опублікував у Філадельфії 1966 р. Т.Горникевич. Співпраця західноукраїнських діячів з членами СВУ в таборах для полонених українців розкрито в

підготовленому істориками діаспори збірникові “Союз визволення України 1914–1918”.

Важливим джерелом для дослідження суспільно-політичних процесів стали спогади президента ГУР і ЗУР, керівника національно-демократичної партії -К.Левицького. Позицію буковинських політиків висвітлив О.Попович. Діяч радикального руху І.Макух неупереджено оцінив діяльність ГУР, ЗУР і наддніпрянських політемігрантів. Ставлення соціал-демократичної партії Галичини до наддніпрянської політеміграції розкрив А.Чарнецький. Р.Смаль-Стоцький убачав причину перманентних конфліктів оточення К.Левицького і М.Василька із СВУ в різній зовнішньополітичній зорієнтованості.

Використано тогочасні періодичні видання: “Вістник Союзу Визволення України” (1914–1917), “Діло” (1914–1918), “Свобода” (1915–1917), “Українське слово” (1915–1917), “Шляхи” (1915–1918), Календар-альманах “Дніпро” (1923–1940), “Літопис Червоної Калини” (1929–1939).

Осмилення архівних джерел та опублікованих праць сприяло всебічному дослідженню історії Загальної Української Ради та визначенню її ролі у визвольних змаганнях українського народу в період Першої світової війни.

У другому розділі – “Український національно-визвольний рух напередодні Першої світової війни. Утворення ГУР” – розглянуто трансформацію ідейних засад українського політикуму в національно-державницькому напрямі, політичну орієнтацію українців у зв’язку з вибухом світової війни.

На зламі XIX–XX ст. відбулося формування українських самостійницько-соборницьких ідей в Австро-Угорській монархії та в Російській імперії. Національна свідомість, єдність нації, реальна державна незалежність стали головними засадами українського національно-визвольного руху на всіх етапах його розвитку та остаточно утвердилися у програмних документах більшості тогочасних національних партій.

1 серпня 1914 р. у Львові із представників трьох галицьких партій – національно-демократичної, радикальної і соціал-демократичної – засновано міжпартійну організацію – Головну Українську Раду з однаковою кількістю репрезентантів від кожної партії. До складу Президії ГУР увійшли: К.Левицький – голова; М.Павлик і М.Ганкевич – заступники; С.Баран – секретар; І.Кивелюк – скарбник. Маніфест від 3 серпня 1914 р. – перший політичний крок ГУР, у цьому документі визначено мету українського народу – державну самостійність. На заклик ГУР 6 серпня 1914 р. з

добровольців сформовано легіон УСС (2,5 тис. осіб) – єдину українську національно-військову формуцію у складі австро-угорської армії, яка перебувала під керівництвом Української бойової управи.

Серед іншого ГУР допомагала інтернованим у концентраційних таборах українцям із Галичини та Буковини, яких австро-угорська військова влада підозрювала в русофільстві. Найбільший табір – Таллергоф (діяв аж до травня 1917 р.), від 1914 р. до 1916 р. зареєстровано близько 18 тис. в'язнів (померло приблизно 2 тис. осіб), у таборі, крім осіб москвофільськи зорієнтованих, перебувало чимало національно свідомих українців.

Важливим завданням для ГУР було вирішити проблеми біженців із Галичини і Буковини, які залишали обжиті місця у зв'язку з бойовими діями й перебиралися в центральні та західні райони монархії. Українцями заопікувався “Український комітет допомоги” на чолі з Ю.Романчуком; уряд визнав Комітет державною структурою і із вересня 1914 р. – у першій половині 1917 р. виділив українським біженцям приблизно 69 млн. крон. Найбільше українців було зосереджено в таборах Гмінді (близько 30 тис. біженців) і Вольфсберг (10 тис.).

Головна Українська Рада різко виступила проти політики російського окупаційного режиму в Галичині, спрямованого перш за все на ліквідацію українства. Найважливішою справою вважали українці перебудову ГУР і створення загальної української структури із представництвом галицько-буковинського політичного проводу і наддніпрянських політемігрантів.

Австрофільські позиції зайняла одна з найвпливовіших українських сил в Галичині – Греко-католицька церква на чолі з митрополитом А.Шептицьким, який разом з духовенством проводили чітку антиросійську політику і були для українців безперечним авторитетом в церковному та громадсько-політичному житті.

4 серпня 1914 р. у Львові українські політемігранти створили Союз визволення України – безпартійну політичну репрезентацію національно-політичних та економічних інтересів українського народу в Росії. Головою Союзу обрано Д.Донцова, секретарем – В.Дорошенка. Ядро СВУ складали члени колишньої РУП, а потім УСДРП і “Спілки”. Із переїздом до Відня у вересні 1914 р. до Союзу приєднався цілий ряд наддніпрянських й галицько-буковинських політичних діячів.

5 серпня вироблено політичну програму, у якій основним політичним постулатом проголошено державну самостійність і соборність України, політична платформа передбачала проведення радикальної земельної реформи на користь селянства, встановлення

демократичного устрою самостійної держави з відповідною системою законодавства, громадянськими, мовними та релігійними свободами населення України для всіх національностей і віросповідаль. Для реалізації ідеї державної самостійності галичани і наддніпрянці орієнтувалися на власні сили і допомогу Центральних держав, виходячи з історичного досвіду утворення балканських країн, прагнули використати будь-які можливості для досягнення своїх національно-політичних цілей. Вони популяризували українську справу в світі через періодичну пресу, публікації іноземними мовами, дипломатичними акціями своїх представників у європейських країнах і Америці.

Союз підтримував стосунки зі всіма галицькими і буковинськими репрезентаціями, співпрацював із ГУР, але не увійшов до її складу і залишився самостійною організацією, приділяв велику увагу Наддніпрянщині. Державницько-соборницька програма, активна співпраця з галицько-буковинським політичним проводом створили передумови формування всеукраїнської політичної організації.

У **третьому розділі – “Програмні засади та діяльність Загальної Української Ради”** – висвітлено відносини між окремими партійними групами галицько-буковинського політичного проводу та їхнім керівництвом, ставлення останніх до СВУ, створення ЗУР, її структурну побудову та політичні завдання, внутрішні непорозуміння.

Для реалізації ідеї соборності України 26 жовтня 1914 р. Союз запропонував реорганізувати ГУР у загальноукраїнську організацію. Питання повноважень делегатів від СВУ і Буковини, участі в майбутній організації представників церкви та діячів християнсько-суспільного руху, а також надання права вето для партій спричинили до суперечки під час реорганізаційних засідань Ради.

Гальмували організаційні зміни в ГУР К.Левицький і М.Василько, не бажаючи втратити контролю над більшістю, підтримували виступи М.Залізняка, В.Степанівського і Д.Донцова проти представництва СВУ інтересів Наддніпрянщини у Раді. Натомість Український парламентський клуб, радикали, соціал-демократи підтримували Союз. Спроба прийняти статут загальноукраїнської організації на конференції парламентських і сеймових послів Галичини і Буковини 15 грудня 1914 р. виявилася безуспішною. Після того СВУ висунув ідею реформування ГУР в Народну управу, діяльність якої охопила б всю українську територію і політичні сили, визначила б напрями праці з позицій цілого народу, всієї соборної України. Однак ця думка не знайшла підтримки в українського політичного проводу.

На початку квітня 1915 р. під тиском громадської думки, через страх втратити авторитету в австрійських і німецьких урядових колах, зростання впливів польських політичних сил, ще більшого загострення внутрішніх конфліктів в українському політикумі К.Левицький погодився на представництво в Раді СВУ та опозиції з Українського парламентського клубу. 30 квітня 1915 р. на нараді представників галицьких партій, буковинських націонал-демократів і СВУ було вирішено реорганізувати ГУР у Загальну Українську Раду.

ЗУР була проголошена репрезентацією українського народу на період війни, організацією всіх політичних представників соборної України, які остаточною метою визначили утворення самостійної держави. До складу Ради увійшло 34 делегати, які представляли всі українські землі, ухвалено статут, затверджено Президію на чолі з К.Левицьким – 10 осіб. Утворено правно-політичну, економічну, правову, культурну та еміграційну секції. Українську Бойову Управу визнано автономним органом ЗУР і керівним для легіону УСС.

Політична програма ЗУР підтвердила її орієнтацію на Центральні держави для здобуття державної самостійності України, соціальна – передбачала закладення економічних підвалин українського національного розвитку. Рада захищала інтереси українського народу на міжнародному рівні, вимагала поділу Галичини, утворення українського університету, захищала інтернованих українців у таборах, біженців, сезонних робітників, опікувалася Січовим Стрілецтвом, сприяла отриманню кредитів на українські інституції та на відбудову зруйнованого краю.

У червні 1915 р. ЗУР видала протест проти масового вивезення російським військом населення східногалицьких і буковинських повітів до Росії. У ньому стверджено: метою злочинних дій царату – моральний і матеріальний тиск на український народ у боротьбі проти російської влади, за самостійну державу. Напруження в Раді спричинило обговорення діяльності Д.Донцова і В.Степанківського, яким було заборонено представляти ЗУР у європейських країнах, визнавалися шкідливими їх виступи проти СВУ.

Український парламентський клуб вважав головним завданням ЗУР після звільнення краю з-під російської окупації вимагати від уряду: призначення губернатором Галичини військового представника, при якому діяла б національна рада з українців і поляків; розпустити повітові ради і усунути від влади скомпрометованих антиукраїнськими репресіями урядовців, замість них ставити українців, а у випадку відсутності необхідних кандидатур – німців.

Частина опозиції з Українського парламентського клубу – С.Петрушевич, Т.Войнаровський, Л.Цегельський та ін., визнавши пасивність К.Левицького і М.Василька у веденні української політики, залишили ЗУР. Заснування у червні 1915 р. “Комітету українців міста Львова”, висунення проекту утворення місцевих комітетів ЗУР, створення 8 листопада 1916 р. Української парламентської репрезентації свідчили про наміри опозиції сформувати альтернативні до Ради політичні структури. СВУ вважав організаційне об’єднання всіх українських посольських груп і утворення Української парламентської репрезентації паралельно із ЗУР доцільним тільки у мирний час. Позиція Союзу була викликана бажанням зберегти свій вплив на галицько-буковинських політиків, оскільки не мав підстав претендувати на місце в УПР.

На засіданнях ЗУР 6 і 29 листопада 1916 р. у зв’язку із проголошенням маніфестів Австро-Угорщини і Німеччини щодо утворення Польської держави та відокремлення Галичини, члени Ради гостро критикували діяльність керівництва й ухвалили рішення припинити її дії і передати повноваження УПР як представникові інтересів українського народу в Галичині.

У четвертому розділі – “Національно-культурна діяльність ЗУР” – розглянуто культурно-освітню працю Ради на Волині, Холмщині, Підляшші й Поліссі, національно-освідомлювальну роботу серед військовополонених українців в таборах Австро-Угорщини та Німеччини, а також визначено її роль у національно-культурному відродженні цих теренів.

Улітку 1915 р. після вдалого наступу військ Центральних держав, Волинь і Холмщина опинилися під австрійською окупацією, а Підляшшя і значна частина Полісся – під німецькою. В окупованих північно-західних українських землях було запроваджено військову та цивільну адміністрацію, у якій здебільшого керували поляки. 5 червня 1916 р. Холмський, Грубешівський і Томашівський повіти приєднано до Люблінського військового генерал-губернаторства, що унеможливило їх українізацію.

Національно-освітню роботу серед українського населення зайнятих областей безпосередньо здійснювало утворене в серпні 1915 р. Бюро культурної помочі на чолі з І.Крип’якевичем і безпосередньо підпорядковане ЗУР і СВУ. Із Бюро співпрацювали галицько-буковинські вчителі й Українські січові стрільці. Результатом їхньої діяльності до серпня 1916 р. стало те, що на Волині працювало 29 українських шкіл, у яких навчалось близько 2 тис. дітей, підготовлено до відкриття ще 35 шкіл. Культурно-освітня праця ЗУР

на північно-західних землях мала значний вплив на піднесення національної свідомості населення.

Українські політичні діячі вважали здобуття державної незалежності можливим тільки за допомогою збройної сили. Тому СВУ добився перед урядами Австро-Угорщини та Німеччини дозволу на переведення українських полонених російської армії в окремі табори: Фрайштадт (Австрія, 30 тис. осіб), Вецлер, Зальцведель (Німеччина, 50 тис. осіб). Національно-культурну роботу в таборах проводили Просвітні відділи, працювали народні школи, виходили часописи, створювали спортивні товариства, кооперативи, діяли театри. Це сприяло еволюції національної свідомості полонених, як наслідок – у кінці 1917 р. – на початку 1918 р. була створена дві дивізії Синьожупанників і одну Сірожупанників.

У своїй політичній програмі ЗУР визначила головну мету – державну незалежність українського народу, його повну національну свободу розвитку, щодо українських земель під владою Російської імперії – вільна, самостійна Україна і в межах Австро-Угорщини – національно-територіальна автономія та об'єднання українських земель в один коронний край. Українська політична еліта постійно вимагала від австрійських урядовців вирішити українську національно-політичну проблему. 16 лютого 1915 р. Ю.Романчук і К.Левицький від імені українських депутатів парламенту подали до Міністерства закордонних справ Австро-Угорщини меморандум у справі утворення коронного краю, що не тільки розв'язало б українське питання, а й позбавило б росіян будь-яких антиавстрійських інспірацій у Галичині. Керівники ЗУР К.Левицький і М.Василько обговорювали українські справи з верховним командуванням австро-угорської армії. Однак такі обговорення не вирішили важливих питань для українців, а тільки засвідчили повну лояльність керівництва галицько-буковинського проводу до австрійського уряду.

Позиція ЗУР щодо національних прав українців північно-західних земель, викладена в меморандумі (жовтень 1915 р.) австро-угорському урядові та в резолюції Ради у січні 1916 р. про політичний устрій зайнятих територій, чітко відображала прагнення українського народу відокремитися від польських областей та утворити разом із Галичиною та Буковиною автономний край. Проте перехрещення польсько-українських національних інтересів, політична важливість для Австрії “польської карти” відсували українське питання на другий план в австрійській політиці.

Утрата надії на те, що Центральні держави підтримають прагнення України до державної незалежності, зайвий раз переконала український політикум у важливості згуртувати власні сили. Це особливо наголошувала Загальна Українська Рада у від відозві 15 вересня 1916 р. “До всіх культурних народів світу”, де було підкреслено окремішність українців від сусідніх народів, наголошено на їхніх прагненнях до самостійного національно-політичного життя.

Маніфести австро-угорського цісаря та німецького кайзера 5 листопада 1916 р. із приводу проголошення Польського Королівства і відокремлення Галичини українські політики оцінили як санкцію на колонізацію краю. Незважаючи на всі рішучі заходи і протести проти листопадових актів, українському політичному проводі не вдалося відвернути небезпеку, спинити її та виправити ситуацію. Усі намагання утворити український коронний край в Австро-Угорщині зазнало невдачі, отже, вирішення українського питання відкладалося на невизначений час.

ВИСНОВКИ

1. Глибинна трансформація в житті європейських народів, викликана Першою світовою війною, сприяла виробленню національної ідеології, розвитку національних держав, прискорила національно-демократичні революції в колоніях Австро-Угорської і Російської імперій та утворення низки незалежних держав.

Напередодні Першої світової війни український національно-визвольний рух уже мав багатий досвід політичної боротьби, виробив основні напрямки щодо шляхів здобуття незалежності та формування державного устрою майбутньої Української держави. Українські політики не були єдиними в планах змагань за самостійність. Із вибухом війни українці по обидва боки австрійсько-російського кордону проголосили свою лояльність до держав, під пануванням яких вони перебували, це поставило їх у протилежні сторони.

2. Українці Галичини й Наддніпрянщини, що опинилися в еміграції, зорієнтувалися в ситуації і взяли національно-політичну ініціативу у свої руки. 1 серпня 1914 р. засновано міжпартійну Головну Українську Раду – найголовнішу політичну організацію галичан, почато формування легіону Українських січових стрільців. 4 серпня 1914 р. у Львові створено Союз визволення України – національно-політичну репрезентацію наддніпрянців. Спорідненість

програмних засад ГУР і СВУ заклали підвалини до співпраці з політичними організаціями Буковини.

Наддніпрянські політемігранти налагодили стосунки з ГУР, дієвій роботі якої перешкодила евакуація до Відня, лояльність деяких галицьких політиків до австрійського уряду, протистояння всередині організації. Для поліпшення роботи ГУР Союз визволення України запропонував проект реформування Ради у загальноукраїнську національну організацію. Відносини між окремими партійними групами в галицько-буковинському політикумі, не завжди доброзичливе ставлення його керівників до Союзу стримували процес перебудови ГУР і консолідаційні процеси в українському політичному таборі, применшували тим самим значення українського питання як важливого чинника європейської політики. Активна позиція Української парламентської репрезентації щодо об'єднання всіх національно-політичних сил сприяла утворенню 30 квітня 1915 р. Загальної Української Ради.

3. ЗУР – спільна організація всіх політичних представників соборної України, які своєю кінцевою та остаточною метою визначили утворення самостійної України. Завданням ЗУР як загальнонаціональної політичної репрезентації українського народу на час війни було: вирішувати будь-які питання в обсязі загальноукраїнської політики, дбати про її цілісність, проводити спільні політичні акції для загальнонаціональних справ у державах, між якими поділений український народ, а на міжнародному рівні координувати діяльність представлених у ній політичних організацій, не втручаючись у їхні внутрішні справи і не порушуючи їхньої самостійності.

Щоб здобути незалежність України, політична програма ЗУР була зорієнтована на Центральні держави, було визначено головну мету цілої української нації – повну національну свободу розвитку; щодо українських земель під російським пануванням – самостійну державу; у межах Австро-Угорщини – національно-територіальну автономію. Для економічного розвитку головними завданнями Рада вважала змінити співвідношення між великим і малим землеволодінням на користь останнього, передати українцям промислове виробництво, торгівлю і підготовку висококваліфікованих спеціалістів для різних галузей господарства.

4. На окупованих австро-німецькими військами північно-західних українських теренах ЗУР і СВУ разом з Українськими січовими стрільцями доклали багато зусиль для піднесення національної свідомості українського населення, спеціально утворили

Бюро культурної допомоги для проведення культурно-освітньої праці, відкрили десятки шкіл. Вони вважали шкільництво найпекучішою потребою українства, складовою загальноукраїнського суспільно-політичного життя.

5. Один із чинників відродження державності ЗУР вбачала у створенні національної армії. Українські січові стрільці стали ядром військової сили, а полонені українці російської армії – її потенційним резервом. Національно-освідомлювальна робота у таборах для військовополонених українців мала позитивні результати. Наприкінці 1917 – на початку 1918 рр. сформовано дві дивізії Синьожупанників і одна дивізія – Сірожупанників, що стали важливою ланкою у процесі творення національних збройних сил.

6. Для втілення в життя своєї політичної програми ЗУР насамперед домогалася утворення українського коронного краю в межах Австро-Угорщини. Можливість конституювання української національно-територіальної території австро-угорські політики пов'язували з вигідним вирішенням для монархії проблеми майбутнього Польської держави. Зміна геополітичної ситуації змусила Наддунайську монархію остаточно зайнятися вирішенням австро-польського питання та відмовитися від ідеї українського коронного краю. Маніфести німецького кайзера й австрійського цісаря 5 листопада 1916 р. із приводу проголошення Польського Королівства і відокремлення Галичини перекреслили всі сподівання українців. Це зайвий раз засвідчило, що цілковита лояльність українських політиків до австрійців, внутрішні суперечності в українському політичному таборі призвели до того, що питання утворення автономії Східної Галичини так і не було вирішене.

7. Загальна Українська Рада, репрезентуючи загальнонаціональні інтереси в період війни, докладала багато зусиль, щоб стати дійсним виразником усіх життєвих справ українців, уважала головним у своїй діяльності розв'язання українського питання. Але різні підходи до політичних подій, їх оцінка, зокрема акцій СВУ в Наддніпрянщині, недоброзичливе ставлення деяких керівників Ради до Союзу, опозиція до керівництва Ради деяких галицьких політиків, призвели до її розпуску та передачі всіх повноважень Українській парламентській репрезентації.

Основні положення дослідження висвітлено у публікаціях автора:

1. Лепісевич П.М. Наддніпрянський політикум в Галичині напередодні Першої світової війни // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: історія. Вип. 3. – Тернопіль, 2003. – С. 24-28.
2. Лепісевич П.М. Культурно-освітні акції Загальної Української Ради на Холмщині та Волині (1915–1916 рр.) // Збірник навчально-методичних матеріалів і наукових статей історичного факультету ВДУ. Вип.8. – Луцьк, 2003. – С.34-40.
3. Лепісевич П.М., Кондратюк В.О., Піскорський О.В. В.Липинський – ідеолог українського консерватизму. – Львів, 2003. – 60 с.
4. Лепісевич П.М. До питання створення Загальної Української Ради // Збірник навчально-методичних матеріалів і наукових статей історичного факультету ВДУ. Вип.9. – Луцьк, 2004. – С. 37-40.
5. Кондратюк О.В., Лепісевич П.М. Галичина в ХІХ столітті: соціально-економічне, правове та внутрішньополітичне становище. – Львів: Апріорі, 2004. – 60 с.
6. Кондратюк В.О., Лепісевич П.М. „Територіальний патріотизм” – одна з основних засад державницької концепції В.Липинського // Шляхами історії. Науковий збірник історичного факультету ЛНУ ім. Ів. Франка на пошану професора Костянтина Кондратюка // Упорядник Олексій Сухий – Львів: Піраміда, 2004. – С. 300-309.

АНОТАЦІЯ

Лепісевич Петро Мирович. Загальна Українська Рада: проблеми консолідації національно-демократичних сил (1914–1916 рр.). - Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України. Львівський національний університет ім. Івана Франка. - Львів, 2005.

У дисертації досліджено внутрішньо- та зовнішньополітичні передумови виникнення Загальної Української Ради як складову всеукраїнського національно-культурного відродження, еволюцію її політичної програми щодо здобуття національних прав українського народу в контексті східної австро-німецької політики. Проаналізовано вплив Ради на суспільно-політичні процеси на Волині та Холмщині, її

національно-освідомлювальну роботу серед полонених українців у таборах Австро-Угорщини та Німеччини. Виявлено значення ЗУР для об'єднання національно-демократичних сил у боротьбі за державність і соборність України в роки Першої світової війни.

Ключові слова: Перша світова війна, Загальна Українська Рада, національно-демократичні сили, державна незалежність

АННОТАЦИЯ

Леписевич Петр Миронович. Загальная Украинская Рада: проблемы консолидации национально-демократических сил (1914–1916 гг.). - Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.01 – история Украины. Львовский национальный университет имени Ивана Франко.

Первая мировая война коренным образом изменила национально-политическую ситуацию для украинцев. Галичане и надднепрянские политические эмигранты, овладев национально-политической ситуацией, образовали во Львове 1 августа 1914 г. Головну Украинскую Раду (ГУР), а 4 августа 1914 г. – Союз освобождения Украины (СВУ). Программные принципы ГУР и СВУ, политических организаций Буковины и Украинской парламентской репрезентации привели к образованию 30 апреля 1915 г. Загальной Украинской Рады – коалиционного объединения украинских национально-демократических сил.

Главной целью всей украинской нации ЗУР была полная национальная свобода развития; в отношении украинских земель под российским господством – самостоятельное государство; в границах Австро-Венгрии – национально-территориальная автономия. Для реализации своей программы Рада добивалась образования украинского коронного края. Однако смена геополитической ситуации вынудила австро-венгерское правительство отказаться от этой идеи, и немецкий кайзер манифестом от 5 ноября 1916 г. провозгласил Польское Королевство и отделение Галиции, проигнорировав национальные устремления украинцев.

Культурно-национальная работа ЗУР в северо-западных украинских областях, оказавшихся под австро-немецкой оккупацией, была направлена на развитие школьного образования. Национально-осведомительная работа среди пленных украинцев российской армии в

лагерях Австро-Венгрии и Германии дала свои результаты – в начале 1918 г. сформировались две дивизии Синезупанников и одна Сержупанников.

ЗУР, представляя общенациональные интересы, считала главным в своей деятельности развязку украинского вопроса. Однако разные подходы некоторых деятелей к решению отдельных политических вопросов привели к роспуску Рады. Несмотря на это, консолидация национально-демократических сил в Загальной Украинской Раде стали главной предпосылкой в их дальнейшей борьбе за государственную независимость и соборность Украины.

Ключевые слова: Первая мировая война, Загальная Украинская Рада, национально-демократические силы, государственная независимость.

ANNOTATION

Lepisevich P.M. The Common Ukrainian Council: the Problem of Consolidation of National-Democratic Forces (1915-1916).

The dissertation for obtaining the Degree of the Historic Sciences Candidate in speciality 07.00.01. – the History of Ukraine. – Ivan Franko Lviv National University. – Lviv, 2005. – Manuscript.

In the dissertation on the basis of studying of the published and archives documents, domestic and foreign historiography, periodical pre-conditions of foundation of the Common Ukrainian Council (1915–1916), its structure, the main program bases are investigated. The influence of the Common Ukrainian Council and social-political processes in Volyn' and Kholmshchyna are revealed; the cultural-educational actions in the West-Ukrainian Lands and among the war prisoners in the concentration camps of Austrian-Hungary and Germany. The role and the meaning of the Common Ukrainian Council for consolidation of national-democratic forces in the struggle for the statehood and unity of Ukraine are generalized.

Key Words: The First World War, Principal Ukrainian Council, Ukrainian Liberation Union, Common Ukrainian Council.